

NOVES DADES SOBRE LA BIOGRAFIA I OBRA DE CARLES SALVADOR¹

PERE-ENRIC BARREDA
Universitat de Barcelona
barreda@ub.edu

RESUM

Aquest article té com a objectiu precisar una mica més allò que sabem de Carles Salvador entre els anys 1907 i 1915, els inicis de la seua tasca literària i formació i manifestació de la seua ideologia política. També del 1919-23, els de la seua relació amb Tomàs i Martí i la creació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana (APEV) i la seua "Biblioteca Infant". Finalment, podem detallar més el seu paper clau entre 1932-33 en la revisió i desenvolupament de les Normes de Castelló.

PARAULES CLAU: Carles Salvador; Normes de Castelló; Escola Valenciana; Biblioteca Infant; Tomàs i Martí.

NEW DATA ON THE BIOGRAPHY AND WORK OF CARLES SALVADOR

ABSTRACT

This article aims to clarify a little bit more what we know about Carles Salvador between 1907 and 1915, the beginning of his literary work and training and demonstration of his political ideology; as well as from 1919-23, his relationship with Tomàs i Martí and the creation of the Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana (APEV) and his "Biblioteca Infant". Finally, it can be explained more his key role between 1932-33 in the review and development of Normes de Castelló.

KEY WORDS: Carles Salvador; Normes de Castelló; Escola Valenciana; Biblioteca Infant; Tomàs i Martí.

L'estudi cada vegada més pormenoritzat dels fons que formaven l'arxiu i biblioteca personals de Carles Salvador, conservats i augmentats per la seua filla Sofia i dipositats des de 2004 a l'Aula-Museu Carles Salvador de Benassal (AMCS), demés de les fotografies familiars conservades pels descendents, en especial la que aquí publiquem (amb el seu permís, motiu sempre d'agraïment), permeten de mica en mica anar perfilant i aclarint alguns aspectes foscs o desconeguts de la seua biografia i també de la cronologia de la seua obra (Barreda 2009: 118-130, reeditat el 2012).

Aquest s'afeg a un altre article (Barreda 2013a), ja exposat fa dos anys al III Congrés de Cultura i Territori a les comarques de la diòcesi de Tortosa

¹ El present article forma part del Programa d'Activitats de la Fundació Carles Salvador de Benassal per tal de commemorar el Centenari de la seua primera publicació en valencià a *Foc y Flama* el gener de 1913, celebrat a la Universitat de Barcelona conjuntament amb la presentació de les seues activitats i publicacions a la Facultat de Filologia el 24 d'octubre i la seua Mostra bibliogràfica al CRAI de Lletres entre el 21 d'octubre i 20 de novembre. L'*Anuari de Filologia* també fa un record dels 20 anys del centenari de la seua defunció el 1993, manifest a l'article "Carles Salvador i els clàssics. Unes notes".

(Vinaròs, 23 a 25 de novembre de 2011), publicat recentment, on es defensa una nova cronologia de redacció d'algunes de les seues obres, bé publicades anys després o bé encara inèdites, i a l'edició del primer volum de *Carles Salvador: mestre de Benassal (1916-1934)*, el que porta l'antologia de textos.

1907: ASSEMBLEA REGIONALISTA VALENCIANA

Segons Simbor (1983: 12-13), del 28 al 30 de juny de 1907 l'associació cultural València Nova, presidida per Faustí Barberà i fundada l'any anterior, celebra l'Assemblea Regionalista Valenciana, el primer acte d'envergadura de la joventut valencianista progressista, contrària a l'apoliticisme de Lo Rat-Penat i desitjosa de dinamitzar el procés renaixentista, ancorat en els poemes tradicionals dels Jocs Florals. Comptava amb la participació dels carlins (el pare de Carles Salvador n'era) i sorianistes, i tenia la intenció de fundar una Solidaritat Valenciana paral·lela a la catalana. L'ambaixada catalana fou molt nombrosa, segons escriu tretze anys després Salvador:

Après va esdevindre que el corrent catalanista encapçalat amb el ferreny nom de *Solidaritat Catalana* i capguit per aquells patriotes que s'anomenaren Prat de la Riba i Salmeron, i quines ànimes són a l'ambient de Catalunya per una d'aquestes estranyes paraules conjurants de l'espíritual Allan Kardec, vessant-se a la nostra terra, sembraren a l'entorn dels nobles barons valencianistes, la llavor nacionalista valenciana,... al terreny on creix el "Vixca València Lliure!" (*La vida nova* IV).²

Per a l'avinentesa es publiquen dos opuscles: *Al poble de València / Al pueblo de Valencia* i *Catalunya a València*. Aquest segon, editat pel Centre Nacionalista Republicà, satisfà a Salvador els seus anhels de conèixer el passat del poble valencià:

De les belles paraules que els oradors allí pronunciaren; dels patriòtics escrits que em feren present amb el fascicle *Catalunya a Valencia* on campegen Maragall, Martí i Julià, Jaume Carner, Alomar, d'Abadal i Moliné i Brasés, isqué motlletjat el meu esperit i purificat al crissol del verb. Llavors, vegí que els catalans són germans nostres i vaig dir açò que pose a continuació i que comença "Vostres braços" (*La vida nova* IV).

Tanmateix, els resultats de l'Assemblea no foren els esperats, perquè Llorente, representant dels terratinents conservadors, refusà el càrrec de president honorari que li havien ofert. Com ha advertit Cucó (1971: 65-75, esp. 67), aquesta negativa de Llorente a acceptar l'honor significà el divorci definitiu entre els valencianistes progressistes de *València Nova* i els conservadors centralistes de Lo Rat-Penat.

² Citem sempre aquest text segons la transcripció de Francesc Pérez i Moragon de 1982, inèdita fins ara, publicada a Barreda (2013: 161-173), tret dels poemes, que van al seu apartat i en ordre cronològic.

1908: JOVENTUT VALENCIANISTA. ADMIRACIÓ PER MIQUEL DURAN I TORTAJADA

Arran dels resultats poc efectius de l'Assemblea, Duran forma part del grup que impulsa el Centre Regional Valencià, amb el jovent més polític i majoritàriament universitari de València Nova. Per tal d'incloure qüestions de caràcter polític com a objectius de l'entitat, l'any següent formen la *Joventut Valencianista* (1908), presidida pel doctor Manuel d'Espinosa Ventura, amb l'advocat Jacint Maria Mustieles a la secretaria i el mateix Duran a la junta directiva, junt a Josep Garcia Conejos, l'inspector Joan Josep Senent, i com a militants el periodista Maximilià Thous i Orts, i els poetes Daniel Martínez Ferrando i Josep Maria Bayarri. Duran en dirigeix les primeres publicacions (però després d'anar se'n a Sabadell el 1910, es limita a col·laborar assiduament a les seves revistes, com des de 1915 a *Pàtria Nova*, on també publicarà Salvador).

Salvador se'n fa ressò de paraules de Duran:

I ja dintre de l'any 1908 es va alçar una potent veu dintre [les] societats valencianes, la qual aplegà als meus pobres oïts i s'adinsà pel cervell al cor, fent-lo tremar d'una venturosa joia pancatalanista, ço que era desconegut per mi; puix no havia obert els ulls a la història fora de la castellana que a l'escola m'ensenyaren, dient-me no sé amb quin malastruc intent, que els fets que allí es narraven eren els de més relleu a la Ibèria. El màgic tanyedor de la lira valenciana, aquest que ha dit en perfectes rimes noucentistes l'"Himne en Llaor de la Pàtria Futura", aquest gran patriota perseguit de la injusta justícia de l'atàvic Centralisme, monstre de tantes goles com vicis s'aturen a sa lletjor, aquest valentíssim soldat de la Pàtria Miquel Duran i Tortajada, digué: "*Jo, valencià enamorat del llenguatge de València, afirme que el meu idioma és el català. Jo, valencià, naixcut a València, afirme que la meua pàtria és Catalunya*". I així com aquestes paraules atemoritzaren als valencians que, no obstant anomenar-se aimadors de les glòries valencianes, militaven als partits polítics madrilenys, a mi em feren campió dels meus ideals, adveniment que espere "lloant la Terra, la sang, la fe en l'avenir i la memòria del passat" (*La vida nova* V).

Així Salvador n'arriba a la pròpia conclusió: "l'ideal nacionalista valencià no es detura a l'haure la llibertat de València, sinó que té per norma el constituir-se amb Catalunya, Rosselló i Mallorca, és a dir, *l'antic solar de nostra única llengua*, una unió política i espiritual ferma, puix les nissagues ètniques són unes." (*La vida nova* VI).

1909: A LA LECTURA DE POETES DE LA JOVENTUT VALENCIANISTA

Duran, amb Mustieles, Martínez i Ferrando, Bayarri i, per uns pocs anys, Maximilià Alloza, representen l'efímera corrent modernista coneguda com Generació del 1909, una reacció d'acostament al poble front a la poesia de Llorente i els tradicionalistes de Lo Rat Penat (Simbor 1984: 190-191). Per a Blasco (1980: 36):

Mustieles, Bayarri, Duran i Martínez Ferrando s'hi van oposar, als gustos caducs i a l'ambient anquilosat, adoptant modes i maneres nous i més vibrants. I això, ja suposava un risc en la societat valenciana de 1900, sestejant i escassament culturalitzada. [...] Perquè el Modernisme fou, a escala universal, expressió de les tensions entre la societat burgesa i l'artista. I la comunitat valenciana de 1900 en tenia molt poc, de color "burgés". És per això, sens dubte, que el Modernisme donà, al País Valencià, una collita ben exigua.

El motiu de la denominació és que el 14 de novembre de 1909, en el marc de l'Exposició Regional Valenciana, Lo Rat Penat li rendeix un homenatge i l'alcalde corona el ja vell poeta Llorente, fet denostat per Blasco (1980: 37), que afirma: "degué ser un dels darrers poetes amb què s'hi féu tan cruel paròdia".

Aleshores, part dels membres de la Joventut Valencianista organitzaren un homenatge paral·lel: més d'una vintena de joves poetes dirigit per Mustieles van reivindicar el que consideraven la part més autèntica del llorejat poeta: la fidelitat a la llengua del poble. Mustieles hi llegeix "La veu de la joventut", una composició que cridava al naixement d'una nova era. Malgrat que criticaven la línia política de Llorente, el defenien com a mestre i referent literari (Roca 2011: 140). Aquest acte suposa el naixement de la generació literària de 1909.

Aquesta lectura queda immortalitzada en la fotografia, conservada per la família Salvador, en què un jove Carles de setze anys posa decididament a la dreta de Mustieles. Per tant ja simpatitzava, i potser es devia unir, a la Joventut Valencianista. Però encara no porta els fulls amb poemes, com els altres, els que sí que en van fer lectura pública. No hem pogut identificar més que Mustieles,³ al centre, amb un llibre a la mà dreta. A l'extrem dret hi ha Bernat Ortín. I han d'ésser també Bayarri, i Duran, i Martínez i Ferrando...

³ Agraïm de tot cor la col·laboració de Greta Mustieles, besnéta del poeta i alumna nostra a l'assignatura "Literatura clàssica", i al seu pare, Jordi Mustieles, l'interés mostrat.

1911-12: REGENT DE L'ESCOLA D'ALMÀSSERA

Després d'obtenir el títol, i amb divuit anys, el curs 1911-12 regentà una escola d'Almàssera. Aquest detall només el coneix l'amic íntim Nicolau Primitiu Gómez Serrano, que el revetlla en el discurs de resposta al de Salvador en ingressar al centre de Cultura Valenciana (1936: 46). També és el primer en afirmar que “en 1913 comença la seua vida d'escriptor i periodista en el setmanari valencianista *Foc i Flama*, de l'època, i des l'aleshores col·labora en totes les publicacions renaixentistes de València i en moltes de les nacionalistes de Catalunya, Mallorca i Rosselló”.

Gómez Serrano havia contactat de molt abans amb Salvador pel seu ideari, que coincidia bàsicament amb la “Declaració Valencianista” de 1918, i que fou defensat per la major part de partits polítics nacionalistes durant la II República. Recentment, Emili Casanova (2013: 19-21) ha repassat la seua aportació a la cultura valenciana, i destaca la seua dedicació a l'estudi de la toponímia i, especialment, la redacció dels seus *Dietaris*, amb milers de pàgines escrites des de 1916 que ocupen aproximadament dèsset mil pàgines, escrits amb una intenció notarial tant de reflectir les vivències i les opinions d'ell, de la seua família i del cercle d'amics, com de descriure i presentar les circumstàncies, les situacions i els fets viscuts o coneguts que afecten els valencians.

1913: ADMIRACIÓ PER BAYARRI. PUBLICA PER PRIMERA VEGADA A FOC Y FLAMA

La revista *Foc y Flama* havia aparegut el 1912, dirigida per Bayarri, per qui Salvador n'havia mostrat admiració en dos paràgrafs:

Car no es crega que jo ad aquesta minvada edat ja utilitzava la forma rimada al transcriure el meu pensament; dic que, si bé solia escriure en valencià, llavors encara no ho feia en vers, sinó que les alades paraules naixcudes de les cordes de la lira no són amb mi sinó fins uns quants anys després, ço és, al conèixer al místic guerrer En Josep Mª Bayarri, mestre i guia del meu inicial pelegrinatge poètic. Però que tan prompte fui iniciat en aquesta art del ben dir i del ben escriure, vaig replegar aquells moments que foren per mi com l'esclat de la flor de l'ametller i aquí apareixen ja amb el ropatge que deu ésser conegut de tothom (*La vida nova* III);

aquí ja dic jo que els secrets de la lira són amb mi i que ja escric versos, en aquesta part de la vida nova. El prec que allà a la meua edat primera vaig fer a la Nostra Senyora la Mare Poesia Valenciana, és atès i des de l'Olimp m'ha segut donada la gràcia de poder fer rimes en llaor de la Terra. Quan aplegue aquí, soc rebut amb els braços oberts pel Mestre de la Gaia Ciència, l'inquiet Josep Maria Bayarri, qui teixia aleshores aquell *Foc i flama* de grata recordança i a l'entorn de la qual s'escalfaven Francesc Caballero, Francesc Puig-Espert, Pasqual Asins, Bernat Ortín, cavallers tots aguerrits i valents que, amb la llança de la joventut, guanyaven batalles dintre la literatura nacional (*La vida nova* VII).

Bayarri treballava a la impremta de *El Correo de Valencia*, on en el seu temps lliure aprofitava romanents de paper per tal d'imprimir els seus poemes

(record personal de Sofia Salvador, explicat pel seu pare). Aquestes impressions no portaven data (a la biblioteca de l'AMCS se'n conserven sis: *Cartes a Visanteta, Del poema de la Verge, La fausta processó, Medallons valencians, Proses retrospectives i Vol de palomes i altres poemes....*).

Salvador devia lliurar a la redacció la seua primera prosa, "Lo cant del trovatore", el gener del 1913, o potser el desembre anterior, car es va publicar al número del 25 de gener de 1913.⁴ Després, el 30 de març, va aparèixer "A les xiques". I després deixa de publicar, i igual al llarg de tot el curs 1913-14, però això no significa que no escriga. Com he afirmat (Barreda 2013a: 85-86 i 92-93), la data real de composició de l'obra de Salvador sovint és molt anterior a la seua data de publicació. Per exemple, la narració "Pecat d'amor", la primera llarga, no es va publicar a *El Cuento del Dumenche* fins el 14 de febrer de 1915, però sabem que havia estat escrita ja a meitat de 1914, car al número de 12 de juliol de 1914 es diu que l'havien recomanada a un concurs al qual s'havia presentat. I la segona, "Les memòries del frare Godofred", del mateix temps, no apareixeria fins al 1920.

1914: ESCRIU I PUBLICA A *EL CUENTO DEL DUMENCHE* I EL SEU ALMANAC. COMENÇA EL SERVEI MILITAR.

Com dic en el llibre (Barreda 2009: 119, reeditat el 2012), mentre l'octubre de 1914 deixava l'escola d'Aielo de Malferit per tal de fer el servei militar i preparar-se per a les oposicions, escriu un article sobre el teatre valencià que apareix a *El Cuento del Dumenche* el 18 del mateix mes. Caldrà esperar a desembre per tal que veja publicades les primeres poesies, el tríptic "Al plaer", "A la inspiració", "A la mort", a l'*Almanac* de la mateixa revista per a 1915 (cf. Simbor 1993: 43-44; Barreda 2013: 13-14). Després de cessar, es devia incorporar a files el mes de novembre (els seus vuit anys de vida militar acaben, amb el pas a la reserva, el mateix mes de 1922), i seguiria la instrucció bàsica fins a Nadal.

1915: INGRÉS A JOVENTUT VALENCIANISTA. SEGUEIX EL SERVEI MILITAR I PUBLICA A 5 LLOCS.

Mentre continua el servei militar, va participar a la cerimònia de jurar bandera, segurament a començaments de 1915, a l'Albereda de València. És recollida en una fotografia que conserva la família, on, mentre un recruta fa el jurament, Salvador és el quart dels que esperen. Aquesta situació militar és molt rellevant i s'ha tenir en compte en tot el que es descriu a continuació. Mentre és a files, segueix publicant, en concret narració i teatre el mes de febrer a *El Cuento del Dumenche*, i dues narracions, una al *Diario de València*, la simbòlica data del 25

⁴ Es tracta de la primera en valencià, perquè en castellà publicaria poc després, amb la intervenció del seu amic Joan Baptista Sanz, la poesia "De la quimera" (Barreda 2013: 111-112) al periòdic argentí de Gualeguaychú (Entre Ríos) *Primera Hora* el 22 de juliol següent.

d'abril, i l'altra a *Vixca València* el 9 de maig següent (Barreda 2013: 116-118). Però el mateix mes canvia de publicació. En paraules seues:

I la "Joventut Valencianista" edità un setmanari nacionalista titulat *Pàtria Nova*, on Eduard Martínez Ferrando i Marià Ferrandis Agulló dirigien l'editorial i seriosos i pregons sembraven ideals i eren guia. Allí, a les *retxes* de la publicació, sentí quallar-se la meua fe; des de llavors tot ho done per la Pàtria, que és Mare única. I demanant entrar al Cenacle, les portes me foren obertes i llança en mà, sense escut ni cuirassa, batalla i labore. Adeprenquí a enlairar i lloar els dies venturosos de la Història –aquests que seran festa nacional– i vaig dependre a odiar els dies en què ens posen ferros i ens flagel·len (*La vida nova IX*).

El primer número, amb direcció de Marià Ferrandis, havia aparegut el 6 de març de 1915, però la primera contribució d'un Salvador de 22 anys no apareix fins al 15 de maig, i seria de nou la poesia: "Oració del caigut" (Barreda 2013: 15-16), sota l'epígraf genèric "Versos de Pàtria" que trobarem després a *Veu de la Plana* (i cal remarcar que és anterior al de *Patriòtiques* amb què el 1954 agrupa les poesies d'aquesta temàtica). Un altre poema i un article històric serien les altres contribucions abans del seu tancament (fins una efímera represa el 1923).

El motiu remot de la clausura, perquè el 31 de juliol el mantenidor dels Jocs Florals, en començar a parlar en castellà,

oí la més atuïdora xiuladissa que al teatre Principal mai s'ha estat feta i que no terminà fins que la policia s'endugué a Govern Civil els joves nacionalistes. Cal fer avinent, que la protesta i el clam atronador que fèiem tot dient "que parle en valencià!" no era per ell, pobre senyor, puix el desgraciat era tan a fora d'aquella mena de parany que se li havia parat, que parla que parlaràs ens féu la prometença que els seus fills adependrien nostra llengua per saborejar les alades rimes d'En Teodor Llorente. La protesta fou per al batlle de la Ciutat i per als polítics que anomenant-se regionalistes del Rat, havien parlamentat amb els cacics de Madrid per tirar i desfer i anorrear la llavor que el pregon Ignasi Iglésias ens havia deixat al solc de la joventut... I en sortir aquella nit del Teatre, fent via a casa, diguí aquests versos mentre a la bolxaca vibrava encara, tot joiós, el xiulet (*La vida nova X*).

Salvador se'n va poder anar –i sort que va tenir, cal recordar que era sota jurisdicció castrense–, però els caps de la Joventut restaren unes hores detinguts: Eduard Martínez Ferrando, Francesc Aguirre (president), Miquel Duran (que dirigia el *Diari de Sabadell*), Rafael Trullenque, Manuel Monforte Conejos, Romà Barea Pérez, Manuel Garcia Smith i Marià Ferrandis (Simbor 1983: 19-20).

Però potser en aquest moment Salvador ja se n'havia distanciat de *Pàtria Nova*, perquè no va col·laborar en el darrer número, de 7 d'agost, i en canvi ja enviava poesies a l'efímer *El Pardalero*, que li'n publiquen dues com a mínim entre el 31 de juliol i 8 d'agost. A l'AMCS, 13, 2-1 hi ha un parell més de poemes, "Sonetillo" i "La falla patriòtica", editada el març de 1916, sobre retalls en paper

groc com el d'*El Pardalero*, però sense referència ni data (editats per Barreda 2013: 17-20 i 22-23).

1919-21: TREBALL AMB VICENT TOMÀS I MARTÍ

No el separem per anys ni epígrafs degut a la implicació continuada entre tots dos. Com antecedents, trobem que el 1917 Enric de Vallmanya proposava des de les pàgines de l'efímer *El Poble Valencià* seguir l'exemple de Catalunya, on s'havia fundat el 1898 l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), i crear una associació que "protegiexca i ampare" també la valenciana. Serà Salvador qui hi escriu el 21 d'abril l'article "Per l'Ensenyansa Valenciana" (reeditat per Simbor 2000: 81-83), i des d'octubre de 1918 durà a terme una significativa tasca propagandística a favor.

Caldria l'impuls també de Vicent Tomàs i Martí. No es coneixia quan es van conèixer personalment ell i Salvador (Simbor 1983: 22, sap cert que és un 9 d'octubre, però dubta entre 1918 o 1919). Aquest 9 d'octubre, l'artanenc arriba a l'acte d'homenatge a la figura eqüestre de Jaume I i un impetuós Salvador, en

esbrinar-li que era portador d'una fulla valencianesca, arrebantant-li d'un bell en sec un gruixut nombre de la sembradora fulla, em posí a repartir-la amb fervorosa unció. I d'aquest mode obrava públicament la penya que porta el nom "Drac Alat" i quins membres obren secretament amb dèria d'apòstols (*La vida nova* XIII).

No hi ha dades d'un viatge de Salvador a València l'octubre de 1918 (s'havia casat a Benassal el 22 d'agost anterior), i a l'AMCS no es conserva res absolutament sobre Tomàs i Martí, i molt poc sobre els Aplecs de Betxí, que en puga donar clarícia. Sí que sabem que el 2 de febrer de 1918 era a València, i va anar a la inauguració de l'estàtua del pintor Pinazo al jardí de la Generalitat. En fa un article (Barreda 2013: 219), però no es publica fins a octubre (no ens expliquem el perquè de tant de retard). També va rebre l'encàrrec d'escriure el seu primer llibret de falla (n'escriurà vint fins a 1955), aparegut el març següent. També coneix els de l'esmentada penya valencianista "Drac Alat", a la qual devia pertànyer Tomàs i Martí, i als components de la qual dedica el poema "Símbol", publicat també el març al *Pensat y Fet* (Barreda 2013: 35-36), i que era la seua segona contribució a la important revista fallera.

Aquell 9 d'octubre podria ésser el de 1918, perquè Carles havia redactat ja articles en defensa de l'ensenyament en valencià, i si es va produir l'estada a València, els lliuraria a la redacció de *La Correspondencia de València*. Però també els va poder enviar per correu. En tot cas, li'ls començaren a publicar dos dies després, des de l'11 d'octubre. Han estat recopilats per Simbor (2000: 83-107). Per aquesta sèrie d'articles, el febrer de 1919 va rebre la felicitació dels estudiants valencianistes de la Normal. I, com a resum i conclusió de tots ells, prepara i el 3 de juliol de 1919 dicta a l'Associació de Mestres de Castelló la

conferència *L'idioma valencià a les escoles*, publicada el 16 de novembre per la Unió Valencianista Regional i reeditada ara (Simbor 2000: 110-122).

Però creem que la trobada seria, més segurament, el 9 d'octubre de 1919, per dos motius. Un, perquè, com diu Simbor (1983: 23-24), Tomàs i Martí havia iniciat el 19 d'agost amb "Las voces dispersas" una campanya a favor d'una organització a nivell de País de tots els nacionalistes. Salvador li responia el 3 de setembre amb "Los solitarios", on considera urgent una coordinació dels que viuen fora de les grans ciutats, i acaba proposant l'edició d'un diari setmanal. Replica Tomàs el dia 18 amb "Una Lliga espiritual de Solitaris nacionalistes" on ja parla d'un repartiment de tasques, en què Salvador s'entrevistaria amb els valencianistes de Castelló. A aquests n'afegim un altre de Salvador amb data 2 d'octubre, "La Lliga espiritual de Solitaris nacionalistes" (reeditat a Barreda 2013: 221-223).

El segon motiu perquè la trobada fos el 9 d'octubre de 1919 és que tot seguit del passatge del capítol XIII de *La vida nova*, Salvador inclou dos poemes ("Prec", publicat el desembre amb títol "Al rei en Jaume"), i sobretot el seu mediàtic "Himne lloant la falç", dedicat a Tomàs i Martí i seguit d'un comentari explicatiu (*La vida nova* XIV-XV; cf. Barreda 2013: 53-54). Encara que no es publicaria a *El Cuento del Dumenge* fins el 6 de juny de 1920, i amb pseudònim Joan del Fusell, i després a *Plàstic* (1923), cal que siga anterior al diumenge de Rams de 1920, quan acaba l'esmentada autobiografia.

En tot cas, des d'aquell moment Salvador i Tomàs treballen plegats i amb l'ajut d'Adolf Pizcueta comencen la tasca pacient d'expansió del valencianisme més enllà dels nuclis urbans, per a la qual calia influir els creadors d'opinió no polítics: mestres d'escola, rectors i metges rurals. Tenien l'organització central a València i un model comarcal, on des de Castelló es coordinaven els activíssims grups del nord del País Valencià. Així, acordaren reunir-se en aplec una vegada cada any i fer l'Assemblea de Solitaris, que hauria de mantenir el contacte entre ells i establir les tasques que calia.

El primer, organitzat el 26 d'agost de 1920 a l'ermita de Sant Antoni de Betxí, no va tenir gran transcendència, i a més Salvador no hi va poder anar. Però de Benassal estant (el seu fill Carlets acabava de fer un any), va poder comprovar la nefasta influència dels estiuejants, que li va servir per a un llarg article on criticava la despersonalització de les ciutats respecte del poble, "La ciudad en el pueblo", publicat entre l'1 i 15 de setembre a *La Correspondencia de Valencia* i extractat per Simbor (1983: 17; ara reeditat per Barreda 2013: 226-230).

De moment no va tenir ressò, però mesos més tard el replicava Daniel Martínez Ferrando criticant despectivament el medi rural, un camp que envaeix de "plebeyez" la ciutat moderna ("La ciudad: desencanto" i "La ciudad: calles y plazas", de 16 i 17 de desembre). La rèplica li arriba el 3 de gener de 1921 per Tomàs i Martí amb "¿Espíritu de campo o espíritu de arrabal?", on es mostra a favor de Salvador (Simbor 1983: 17-18). A aquests caldria afegir-hi un breu article de Salvador, "La ciutat que estiueja", publicat l'agost següent amb

seudònim Isop l'Ebron, probablement al diari de Castelló *La Provincia Nueva*. L'escriu arran d'uns balls a la Font d'en Segures i, parafrasejant el títol de Tomàs i Martí, diu textualment "Ai, la Ciutat, el mal gust de Ciutat ... Pobra Ciutat, pobre esperit de Ciutat...!" (AMCS 14, 2-28; l'edita Barreda 2013: 231-232).

1921-23: L'EFÍMERA "ASSOCIACIÓ PROTECTORA DE L'ENSENYANÇA VALENCIANA" (APEV)

Però abans d'aquest article ja n'havia publicat tres més, fonamentals, amb l'epígraf comú de "Tríptico escolar nacionalista", del 15 i 24 de juny, i 8 de juliol de 1921 (reeditats per Simbor 2000: 133-145), on, després d'exposar què van fer per salvar l'escola pròpia a Polònia i a Catalunya, feia una proposta del que calia fer al País Valencià. Aquest darrer va rebre suport immediat des de Barcelona: *Nostra Parla*, en carta de 15 de juliol del president Bofill i Matas (AMCS 2, B-17), i l'APEC, en carta de 19 de juliol del president Manuel Folguera (AMCS 3, F-11).

Amb els articles preparava Salvador el decisiu Segon Aplec de Betxí, del 31 de juliol, que gràcies al dinamisme de Tomàs i Martí aconsegueix un augment significatiu d'assistència i l'adhesió de noves organitzacions (AMCS 36, 1-2-3). Hi assisteix personalment Salvador (l'única vegada que ho pogué fer), amb un missatge ben clar: exposar i debatre el seu projecte d'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana (APEV), que és acceptada i defensada pels assistents, tal com consta en la V^a conclusió, d'adhesió i suport a la seua creació.

Posteriorment, "prèvia convocatòria, en el mes d'agost es reuniren a València alguns senyors presidents d'entitats valencianistes i altres aimadors de l'ensenyança, rebent-se nombroses adhesions. S'acordà que l'autor del present follet continuara la campanya fins constituir la "Protectora" i mentre crear una "Oficina d'Acció", domiciliada a Benassal, que anara laborant –com així se fa– i cercant socis per a fundar l'"Associació" que prediquem" (Salvador 1921: 16).

Tornat a Benassal, organitza l'Oficina d'Acció a sa casa al carrer de Cavallers, 10, se'n fa director, i tradueix al valencià el "Tríptico" esmentat, que publica en el fullet *Pro Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana*. Editat, segurament l'octubre, per la Impremta Atenes de Barcelona, comptà amb el suport de l'APEC, com ho confirma la factura per 100 exemplars de 22 de febrer de 1922, enviada a Salvador pel seu president, Manuel Folguera i Duran (AMCS 2, B-17).

El seu text era una crida a les principals societats valencianistes, Lo Rat Penat, la Societat Castellonenca de Cultura, el Centre de Cultura Valenciana, i els partits valencianistes, per a constituir aquesta societat, però malgrat la resposta positiva d'uns i altres, només va arribar a quallar en la seua persona: ell, Carles Salvador, era l'APEV. Es lamentava que dos valencians foren socis de l'APEC (el poeta Duran i Tortajada, resident a Barcelona, i el veí de Lluçena en

Joan Vidal, potser d'origen català). Tota aquesta frenètica activitat es menciona en l'article "El diablet de les beceroles" (retall sense altra referència que la data de 22 d'octubre, AMCS 29, 2-4).

Després, tot es ralentitza, perquè Salvador no pot col·laborar gens en el *El Crit de la Muntanya*, editat per Tomàs i Martí i la Lliga de Solitaris des del 17 de febrer de 1922 i portantveu del valencianisme agrari, ni assistir al III Aplec, celebrat el 31 de juliol, i al qual envia la seua adhesió i la de l'APEV. Però es devia trobar aviat amb Tomàs i Martí per tal d'organitzar per al següent octubre una assemblea valencianista que acabés en un partit integrador. Tanmateix, el seu àmbit es va haver de reduir a les comarques de Castelló, i al remat no es va celebrar, malgrat els centenars d'adhesions rebudes tant a la redacció d'*El Crit de la Muntanya* com a l'Oficina d'Acció de l'APEV a Benassal (Simbor 1983: 25).

En arribar 1923 l'escissió entre els dos sectors valencianistes és total, i mentre el sector dretà es queda amb *La Correspondencia de Valencia*, el progressista, amb Adolf Pizcueta i Tomàs i Martí reobren el març la segona etapa de *Pàtria Nova*, on col·laborà Salvador entre juny i agost del 1923, tal com havia fet el 1915. El setembre de 1923 tot quedà anul·lat.

1922-23: LA "BIBLIOTECA INFANT" DE L'APEV

Un dels objectius de l'APEV (Salvador 1921: 15) era la "Creació de l'Editorial de la Protectora; regal i venda de fascicles i llibres a mestres; regal de llibres a xiquets; creació de biblioteques circulants per als mestres; subvencions a les escoles i parròquies que adopten les ensenyances valencianes; creació d'escoles valencianes; concursos de lectura, escriptura, història i geografia valencianes..."

I la planificació concreta de la "Biblioteca Infant" de les Publicacions de l'APEV era la següent: un text de doctrina cristiana, mentre n'encarregava altres d'història del País Valencià, un de folklore, un de contalles, i en primer lloc les *Lliçons de llenguatge* en tres quaderns (AMCS 27, 1-1). Aquestes de moment no es van editar, però Salvador les tenia ben presents quan, en carta a Enric Navarro Borràs el 14 de juliol de 1932, es volia tornar a posar en funcionament el "Foment" de l'ensenyament valencià:

Una vegada fundada l'associació, oferiré al Consell Directiu i a la Comissió Pedagògica uns *Quaderns de Llenguatge* que tinc redactats de fa temps. Esmenats, si cal, i aprovats, se faria el tiratge per compte de l'entitat si tingués cabals, o per compte meu, tot passant l'administració i beneficis al 'Foment'. Són tres llibres de lliçons de llenguatge metodisades que podrien tindre acceptació en escoles i entre particulars (*El Camí* 22, 30-VII-1932, 3; Barreda 2013: 268).

Aquell any 1922 només va tirar endavant el catecisme: el 15 de juliol sortia de la impremta d'Armengot, de Castelló de la Plana, la *Breu instrucció de la doctrina cristiana*, que havia d'ésser el segon volum, el religiós. Potser l'autor és mossèn Eloi Ferrer, per la ràpida aprovació eclesiàstica el 2 de juny. Se'n van fer

dues ressenyes (AMCS 30, 10-1), i el 16 d'octubre el felicitava l'APEC per lletra del seu president Albert Bastardas (AMCS 2, B-5).

De l'altre volum, sobre història, Simbor (1983: 24-25) recull un fragment de carta sense data dirigida a Lluís Cebrian Ibor demanant-li un *Qüestionari d'elements d'Història de València*, que servís de guia als mestres de les escoles i de preparació de concursos. Però només devia restar en projecte.

El volum IV havia d'ésser la *Sabiduria Popular Infantil (Folklore)* (AMCS 20, 1-1; Barreda 2013: 279-294), selecció del seu recull de folklore. L'havia iniciat basant-se en un article de F. Martínez publicat a *El Cuento del Dumenche* l'11 de juny de 1914, l'havia començat a publicar el 1920 al *Boletín* de la Societat Castellonenca de Cultura, i el 1927 n'havia donat materials a la missió Just-Roma de la Institució Patxot. Val a dir que el va continuar al llarg de tota la vida, i després també la seua filla Sofia.

Un altre volum seria, segons anotació al final de l'edició de *Plàstic* de 1923, *L'Angelet, la Taronja i altres contes*, definit com a "llibre per a infants", de 1922. Però no es va arribar a publicar com a tal: es tracta de *Les meues contalles*, que van aparèixer al diari *Libertad* de Castelló de la Plana entre el 12 i 19 de febrer, i després, amb epígraf "Dotze contalles curtes", són incloses el 1934 als *Contes per a Sofieta*. Han estat reeditades per Simbor (2008: 301-313), i ara la presentació i "Moraleixes" finals (AMCS 17, 7-3 i 10, 5-1; Barreda 2013: 150-151).

Segurament projectava també un volum de teatre infantil, perquè ja es dedicava al tema des de l'any següent a l'arribada a Benassal, com ho testimonien a més cinc obres seues –una en col·laboració amb Borràs Jarque– entre 1923 i 1925, a més de l'entrevista mantinguda l'agost de 1923 a Barcelona amb el dramaturg Adrià Gual, que li respongué una enquesta sobre teatre pedagògic, com veurem tot seguit. Però el setembre de 1923 tot quedà anul·lat.

1923: L'ESCOLA D'ESTIU DE LA NORMAL DE BARCELONA

Aquest mes d'agost, entre el 22 i 29, Salvador assisteix a Barcelona a l'Escola d'Estiu de la Normal de la Mancomunitat de Catalunya. El dia 25 va tenir lloc una entrevista molt rellevant, narrada així set anys després:

vaig conèixer un jove de maneres elegants que venia de París, de la Sorbona. Era Josep Maria [de] Casacuberta, que poc després havia d'admirar-nos com a editor de *Els Nostres Classics*. Fins aleshores jo creia que un editor era, simplement, un home fet i pastat amb diners que es llançava, mans brutes, al negoci del llibre. Vaig comprendre el meu error. Casacuberta tant com editor és intel·lectual. Així és possible que ell tot sol fassa tanta faena com comporta l'Editorial Barcino (Salvador 1930: 7-8; reeditat a Barreda 2013: 185-187).

El mateix dia li arriba una lletra de Nostra Parla (fundada el 1916 i d'on era vocal Ernest Martínez Ferrando), invitant-lo a visitar les seues oficines. L'acompanya, ja de nit, Àngel Ferran, que reportava per a La Publicitat les

sessions de l'Escola. Hi coneix Josep Maria Batista i Roca, i "tractarem de posar en pràctica diferents mètodes de propaganda per terres valencianes" (Salvador 1930: 7-8), a més de proposar un intercanvi cultural amb la participació d'escriptors valencians a revistes catalanes, com ho recalca l'article "Crònica de Cultura" del 26 d'agost (retall sense més referències a AMCS 29, 2-4). Salvador reforçaria amb aquesta trobada el seu interès per l'excursionisme, com ho demostra set anys després en els quatre articles amb títol "Palestra", publicat a *Avant* de l'11 d'octubre al 6 de desembre de 1930 (Barreda 2013: 191-196).

El dia 28, dilluns, es fa la cinquena sessió, presidida per Joan Delclòs, amb Rosa Sensat i el mateix Salvador. I el 29 hi llegeix la conferència *La literatura a l'escola*, sobre biblioteques escolars, i se'n fa la clausura. Del parlament només se'n coneix un extracte, segurament report d'Àngel Ferran per a *La Publicitat* (conservat a l'AMCS 21, 6-1, i publicat per Barreda 2013: 173-175).

Hi coneix, a més, el malograt docent Salvi Figarola, el periodista Jou i Alió, el dramaturg Adrià Gual, els pedagogs Alexandre Galí i Narcís Massó... De tots aquests contactes i expectatives no se'n va poder fer res més, perquè "Tot fón inútil. Dies després el colp d'Estat ens deturava els primers treballs." (Salvador 1930: 7-8). La Dictadura de Primo de Rivera va ofegar les primeres actuacions de l'APEV, la "Biblioteca Infant" i molts més projectes, aturats però latents durant set llargues "anyades quaresmals", en expressió de Salvador.

1932-33: REVISIÓ I DESENVOLUPAMENT DE LES NORMES DE CASTELLÓ

Els antecedents més remots del pacte de 1932 els trobem 15 anys abans, després que mossèn Lluís Fullana i Lo Rat Penat s'oposaren a l'adopció la normativa fabriana, i en canvi aquesta rebés recolzament amb la publicació el 1918 de la *Gramàtica Valenciana. Nocions Elementals per a les Escoles de Primeres Lletres* de l'esmentat Bernat Ortín, que havia fet el Magisteri amb Salvador. Aquest la va ressenyar (Simbor 2000: 99-102) i li va donar suport immediatament.

Amb la interrupció causada per la dictadura, caldria esperar dotze anys a que Lluís Revest publicara *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*, també ressenyada oportuna i extensament per Salvador amb un article en tres parts al *Diario de la mañana* de Castelló de la Plana entre el 24 d'abril i 8 de maig, reeditat per Simbor (2000: 177-188). Amb aquesta obra havia guanyat Revest els Jocs Florals de 1928 a València, però no la va poder publicar, ampliada i corregida, fins dos anys després i gràcies al mecenatge de Gaetà Huguet Segarra.

El mateix mes de maig, arran d'un viatge de Pompeu Fabra, s'inicia de nou un intent de codificació ortogràfica convergent amb la de l'IEC, amb el manifest "Als escriptors valencians i a les publicacions valencianes", aparegut el mes de juliol a *Taula de Lletres Valencianes*. La situació política ho estanca tot, i no serà fins a darreries de 1931 quan de nou se reprén la iniciativa de *Taula*, ara de la mà de la Societat Castellonenca de Cultura, que al seu butlletí trau un nou

manifest per tal de redactar unes “normes ortogràfiques” provisionals. Era una tàctica d'Adolf Pizcueta i Gaetà Huguet, i des de l'entitat més prestigiosa culturalment del País Valencià, perquè veien que a la capital les postures diferents i contraposades n'impedirien la codificació.

Mesos després, el març de 1932, apareixia a València el setmanari *El Camí*, que juga també un paper molt important en tot el procés. Un grup d'escriptors del seu entorn van enviar Adolf Pizcueta a proposar a Gaetà Huguet la redacció d'aquelles normes ortogràfiques. Però Carles Salvador ja se'ls havia avançat: un intens article publicat en primera plana a *La Publicitat* el 24 d'abril cridava els catalans a intervenir a València (veieu l'apèndix). Aviat seria invitat per la Generalitat a l'Escola d'Estiu de Barcelona, a la qual no havia assistit des del 1923. A més, va aconseguir dues beques de dues-centes pessetes cadascuna, de la Secció de Foment, per a Josep-Francesc Boix, de Benassal i mestre de Castellfort, i Enric Soler Godes, mestre de Moró, com detall a la seua biografia (Barreda 2009: 48-50, reeditada el 2012).

A Barcelona, la darrera setmana d'agost, el seu contacte directe amb Pompeu Fabra és clau: se'n va amb el seu *Vocabulari ortogràfic*, edició de 1926, i amb els llibrets dels *Exercicis de gramàtica catalana*, editats des de 1927 per Artur Martorell i Emili Vallès, amb pseudònim de Jeroni Marvà. Obres, per cert, publicades per l'Editorial Barcino del seu gran amic i corresponent a Barcelona, en Josep Maria de Casacuberta.

Mentre a Barcelona s'ultima l'edició de la ponència on havia participat, amb resultats anticipats el setembre (*Butlletí dels Mestres* 72, 15-IX-1932, 220) i el text sencer l'octubre, amb títol “Conversa pedagògica: Els problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya” (*id.* 73, 1-X-1932, 226-230), a Benassal el mestre no para de treballar: el 13 d'octubre, havia acabat –en sis setmanes des de la seua tornada– el *Vocabulari Ortogràfic Valencià*, i començava amb l’“Ortografia” les lliçons de gramàtica que publicaria l'any següent *El Camí*. El testimoni cabdal és una carta del mateix Salvador a Pizcueta, extractada per Simbor (1983: 50-51) i que citem de nou:

Avui he terminat el *Vocabulari Ortogràfic Valencià* del que us parlava l'altre dia. Ara penso redactar una “Nota preliminar” i per recader us enviaré l'originat a l'Agrupació [Valencianista Republicana]. He adoptat l'ortografia de *El Camí* i entenc que la redacció del setmanari hauria de redactar unes paraules que anirien com a “Pròleg” enraonant l'ús de tal ortografia i recabant l'adhesió de les entitats culturals i valencianistes que es crega convenient.

Salvador, sobre el text de Fabra de 1926, només inclourà una sèrie de topònims nous i, a més, adaptarà algunes paraules al valencià. El resultat, uns 6.000 mots dels més usuals al País Valencià: per primera vegada hi havia un corpus lèxic complet amb els mots escrits correctament i avalat per la seua autoritat (i la de Fabra, amb l'única discordància de canviar la grafia –tz– per la de –s– davant terminacions verbals en –ar, o admetre la forma popular *atre*).

Després, en la mateixa carta, explica el seu projecte per als propers mesos: redactar les lliçons d'ortografia. En un primer moment, apareixerien cada setmana a *El Camí*, i servirien per al curs d'aprenentatge per correspondència. Després, un cop se n'haguera comprovat l'eficàcia pedagògica, es publicarien conjuntament per l'editorial L'Estel:

Penso, com us deia, fer de repent l'*Ortografia*, la que primerament anirà a *El Camí* en forma d'exercicis i, una vegada provada la bondat de la metodologia i fent les esmenes pertinents, si cal, editar-la en opuscle dins L'Estel.

Mentre Salvador treballa a Benassal, Huguet, que havia rebut de Pizcueta l'encàrrec de redactar les normes, l'exposa en junta de 15 d'octubre de la Castellonenca. La decisió fou que Revest se n'ocupara de la redacció, i convidaven Salvador a participar-hi i a preparar un vocabulari ortogràfic. Que ja el tenia fet li ho comunica aviat per carta a Àngel Sánchez Gozalbo, i hi afegia una frase, ja pronunciada a l'Escola d'Estiu de 1923: "no devem perdre de vista el dia en què sigam tots uns els habitants de les terres de llengua catalana" (Salvador 1930: 7-8; Barreda 2013: 185-187), i repetida a *La Publicitat*.

A partir d'aquell moment, les reunions es van succeir amb rapidesa i sense cap ressò públic que els pogués destorbar. El 12 de novembre, a una nova reunió de la Castellonenca, Revest presentà els seus resultats, que foren aprovats sense més problemes. Huguet declarava que calia buscar "l'adhesió de tots o de quasi tots els escriptors", si bé comptava amb certes reticències entre els que ja empraven les normes de Fabra i no tenien clara la redacció d'una altra normativa. També s'aprovava el *Vocabulari ortogràfic valencià* de Salvador, que havia enviat una carta "amb el seu parer, prou transigent, per cert", segons Huguet.

Salvador, en tenir-ne el text, només hi va proposar modificacions en l'accentuació o la norma 13, acceptats i incorporats a l'edició final de la normativa ortogràfica. Alguns l'han considerat, potser excessivament, com a coautor, però cal precisar que només va revisar sense grans retocs el text de Revest, autor únic indiscutit. Amb la revisió a la mà, es reunien a la Casa Matutano de Castelló de la Plana el 2 de desembre un reduït nombre de representants d'entitats culturals i publicacions valencianes, entre ells Joaquim Reig per *El Camí*, Pizcueta per L'Estel, i Huguet, Revest, Guinot i Sánchez Gozalbo per la Castellonenca, i el van aprovar.

Aquesta reunió de treball ja va transcendir, aviat a *Las Provincias* per mà del seu director, Teodor Llorente i Falcó, i amb una crida el dia 14 per tal que tots els escriptors les firmaren. Poc després, amb un circumloqui en part gairebé enigmàtic, també a *El Camí*:

Una ambaixada de conreadors de la nostra llengua, una colla de patriotes vinguts de València, s'assegueren al redós de la taula de la nostra "Societat Castellonense de Cultura" el divendres passat. Cridats per la nostra entitat, acudiren tots, molt animats i

ben ensinistrats; el seny d'uns i atres senyorejà l'estatge hospitalari i la gràcia alada de la intel·ligència segellà la discussió i junyí els cors amb un ritme únic (*El Camí* 42, 17-XII-1932, 2).

Revest enviava el text mecanografiat de l'acord a Joaquim Reig, amb el títol de "Bases per a la unificació de l'ortografia valenciana", i la data del 21 de desembre de 1932, que ha esdevingut referent simbòlic de la signatura de l'acord. Tanmateix, hi ha més fulls afegits posteriorment, encapçalats amb el text "Acceptem les *Bases* ortogràfiques i el *Vocabulari* que integra este quadern", segons anaven estampant les signatures d'adhesió les diferents entitats i personalitats. És l'original que conserva la Biblioteca Valenciana.

Ara bé, la redacció definitiva de les Normes, tal com es publicaren al *Vocabulari ortogràfic valencià* (i també en petits llibrets a la Fira del Llibre de València), fou obra conjunta de Revest i Salvador, i no es va acabar fins a finals de febrer de 1933. En canvi, només Salvador va preparar la "Declaració" prèvia, que al llibre publicat a València per l'editorial L'Estel va separada del text de les normes per tres asteriscs:

És un fet acceptat hui, per casi bé tots, que la llengua pròpia és la més alta manifestació de la personalitat d'un poble, i que aquells pobles que han recobrat la seua consciència com a tals no sols s'entreguen a l'ús del seu propi parlar, sinó que aspiren a la seua màxima depuració com a fenomen cultural i com a prova que volen tornar a ser ells mateixos. Moltes causes, no totes literàries i cap d'elles desconeguda, han produït a l'hora d'ara una curiositat viva i desperta envers totes les manifestacions espirituals del País Valencià, i singularment envers el seu parlar. És a dir, que el nostre poble comença a sentir la dignitat de la llengua pròpia. Deure de patriotisme i de cultura és treballar per a què eixe impuls no s'afeblixca i per a remoure tots els obstacles que s'oposen a la seua expansió. U d'ells, potser el més gran, radica en la manca d'unitat ortogràfica, que posa els editors i en general qui ha d'escriure en la nostra llengua, en situació semblant al pianista confús davant un instrument on no tingués la certitud que les notes són correctament col·locades, i obliga demés al llegidor a una veritable crítica d'interpretació dels textos, a la qual ni és, ni té per què ser preparat el gran públic. És, doncs, necessària l'adopció d'un sistema ortogràfic unitari, si no volem ofegar al bressol mateix eixe esplet de curiositat patriòtica tan prometedor de fruits (Salvador 1933: 5).

Una molt digna i sintètica presentació per a una tasca que tant havia costat, tantes interrupcions havia patit i, finalment, arribava a bon port!

BIBLIOGRAFIA

- BARREDA, P.E. (1993), "Carles Salvador i els clàssics. Unes notes", *Anuari de Filologia. D Studia Graeca et Latina* 16/4, 17-27.
- BARREDA, P.E. (2008), "Carles Salvador i el 75 aniversari de les Normes de Castelló (1932-2007)", en V. PITARCH (ed.), *Les Normes de Castelló fan 75 anys*, Castelló de la Plana, IEC - UJI, 51-53.

- BARREDA, P.E. (2009), *Carles Salvador, una vida en imatges*, Benassal, Fundació Carles Salvador. Reeditat el 2012.
- BARREDA, P.E. (2013), *Carles Salvador: Mestre de Benassal (1916-1934). 1 Antologia de textos*, Benassal - Barcelona, Fundació Carles Salvador - IEC.
- BARREDA, P.E. (2013a), "Escriure per al calaix: nova datació d'obres de Carles Salvador", *III Congrés de Cultura i Territori a les comarques de la diòcesi de Tortosa (Vinaròs, 23 a 25 de novembre de 2011)*, Benicarló, Onada Edicions, 83-93.
- BLASCO, R. (1980), "A propòsit dels poetes modernistes valencians", *Cairell* 5, 34-40.
- CASANOVA, E. (2013), "L'aportació de Nicolau Primitiu a la cultura valenciana", *Saó* 36/385, 19-21.
- CLIMENT, J.D. (2007), "L'aportació de Carles Salvador", *Les Normes de Castelló. L'interès per la llengua dels valencians*, València, AVL, 255-323.
- CLIMENT, J.D. (2008), "Carles Salvador i la divulgació de les Normes de Castelló", *Vida amunt i nacions amunt. Pensar el País Valencià en temps de globalització*, València, Universitat, 289-317.
- CUCÓ, A. (1971), *El valencianisme polític: 1874-1936*, Catarroja, Ed. Afers.
- PITARCH, V. (2013), *Les Normes de Castelló als cent anys de les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans*, Benassal - Barcelona, Fundació Carles Salvador - IEC.
- ROCA RICART, R. (2011), "La Renaixença valenciana i l'Exposició regional", F. ARCHILÉS CARDONA ed., *La regió de l'Exposició: La societat valenciana de 1909*, València, Universitat, 123-146.
- SALVADOR, C. (1921), *Pro Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana*, Barcelona, Impremta Atenes.
- SALVADOR, C. (1930), "Records de l'Escola d'Estiu", *Taula de Lletres Valencianes* 34, VII-1930, 7-8.
- SALVADOR, C. (1932), "Lletra als catalans pancatalanistes. La reconquesta de València", *La Publicitat* 24-IV-1932, 1.
- SALVADOR, C. (1933), *Vocabulari ortogràfic valencià. Precedit d'una Declaració i Normes ortogràfiques*, València, L'Estel.
- SALVADOR, C. (1936), *Qüestions de llenguatge*, discurs de recepció el 9 de gener de 1936, amb contestació de Nicolau-Primitiu Gómez Serrano, València, Centre de Cultura Valenciana.
- SIMBOR, V. (1983), *Carles Salvador i Gimeno, una obra decisiva*, València, Diputació.
- SIMBOR, V. (1984), "Sobre la poesia modernista valenciana", *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, Volum 1*, Abadia de Montserrat, 173-209, esp. 190-191.
- SIMBOR, V. (2000), *Carles Salvador. Papers de premsa*, València, Insr. Alfons el Magnànim.
- VARIS (1932), "Escola d'Estiu de 1932. Conversa pedagògica: Els problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya", *Butlletí dels Mestres* 73, 1-X-1932, 226-230.

APÈNDIX

Lletra als catalans pancatalanistes. La reconquesta de València

Deixeu-me exposar aquesta idea que d'un temps ençà pugna per grafiar-se damunt la nostra premsa: desitjo que València, ço és, el que ara diem el País Valencia, sigui reconquistat pels catalans. La reconquesta material, territorial fou feta sota l'alt guiatge del rei Jaume, i el nostre orgull de valencians és nat d'aquest fet històric. Ningú no ha sentit recança de tal fet.

ARA DEMANO LA RECONQUISTA ESPIRITUAL.

Potser ara oïriem veus d'exclamació en contra. Els nostres fills i els nostres néts agrairan el revifament espiritual fet a l'escalf dels fogars catalans. No em desagrada, ja bé es pot comprendre, la bel·licositat del mot "reconquista". Car avui Valencia es gronxa entre la pròpia ànima i l'ànima castellana. I cal descastellanitzar-la. I per a aconseguir tal cosa, per a destruir el nostre actual atuiment col·lectiu, cal que una força germana, per no dir una pròpia força catalana, ens prengui i ens animi; ens prengui i ens posi al seu mateix nivell d'actuacions pairals; que ens prengui i ens ajudi a lliberar-nos. Això fóra, senzillament una nova reconquista.

Entenc que l'Estatut de Catalunya serà aprovat més o manco destralejat, però aprovat a la fi d'unes fortes, sorolloses discussions si és que els republicans castellans volen una República, com nosaltres la volem, plena de pacífica convivència entre les diverses nacionalitats ibèriques. Cert que Catalunya tindrà aleshores una gran feina a fer; la de consolidar el migradíssim règim autòmic obtingut. L'Estat de dret no serà l'Estat de fet, i per a aconseguir-lo hauran de vèncer-se, encara, resistències múltiples. Catalunya tindrà, verament, una gran tasca interior a fer, però en té una altra, importantíssima, a l'exterior del seu territori estricte: la valenciantzació de València, que és dir tant com la reintegració de València a l'Estat català.

Catalunya obtindrà, ara, una estreta autonomia, però Catalunya no serà enterament lliure mentre València, Mallorca i Rosselló no formin part d'un sol mateix règim de govern, mentre algun d'aquests territoris no sigui autònom d'un mateix Estat català, federat o no amb altre Estat.

Per a aconseguir aquesta unitat material i espiritual cal que la Catalunya estricta ajudi, amb totes les seves forces disponibles, a valencianitzar-nos. València tornaria amb tota naturalitat i normalitat a aquell Estat del qual mai no havien d'haver-la separada.

Cal que Catalunya desplaci cap a València els homes més hàbils, les seves institucions més prestigioses, disposats a fer una íntegra reconquesta espiritual. És d'una imperiosa necessitat que els catalans recorrin, ciutat per ciutat, poble per poble, vila per vila, tota la nostra terra conferenciant, alliçonant, fundant biblioteques, escoles, museus, organitzant escorcolls d'arxius, creant excursionismes, campaments palestrins... ço és, fogars de cultura i civilitat.

TALMENT UNA CREUADA.

Una roturació a fons, una sembra conscient necessita València. Amb la nostra ajuda. Amb la nostra lleial cooperació. Amb les nostres aportacions individuals i col·lectives. Una reconquesta espiritual feta per intel·lectuals i per patriotes catalanistes. Per homes de tremp que un fracàs inicial no faci retrocedir. Per homes de caràcter que siguin un exemple a imitar.

El patrici Manuel Folguera i Duran ens diu als socis de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, en el seu missatge presidencial, que aquesta gloriosa entitat, una vegada la Generalitat de Catalunya es faci càrrec de la codirecció de l'ensenyament, "encara pot realitzar una missió que, fins avui, per limitació de disponibilitats, tot just ha pogut insinuar, i és la d'estendre la seva actuació intensament a totes les terres de parla

catalana, Mallorca, València i Rosselló, per fer-hi reviure per mitjà de l'ensenyament, el nostre gloriós idioma”.

Ens han d'afalagar i esperarçar aquests consells i propòsits, i els creiem d'una gran eficàcia en portar-los a la pràctica, car, ara, comença la nostra terra el seu desvetllament, car la solvència de la Protectora de l'Ensenyança és en grau superlatiu.

Aquest és el camí. Aquesta és la ruta del triomf ràpid. Benvingut l'anunci que ens fa En Folguera i Duran i benvinguda seria, igualment, l'ajuda de Palestra. Fins ara sembla que Catalunya no coneix l'Artur Carbonell del valencianisme, i fóra convenient que un fervent pancatalanista treballés per València el que aquest sant home ha treballat per Occitània. Un home que pogués dirigir corrents excursionistes València avall que, tot visitant i exaltant els nostres bells paratges, els nostres monuments i els nostres recons d'història, ens els fessin conèixer i estimar.

Fóra tasca de roturació la visita d'estudis que Pau Vila ens té anunciada. I ho seria la visita del filòleg que ens ensenyés com es fan les replegues lexicogràfiques; i les conferències dels erudits i publicistes, i les actuacions dels músics en ensenyar-nos a dansar els ballets que van perdent-se...

CAL DESENROTLLAR TOT UN PLA DE RECONQUISTA

I tot amb la nostra constant col·laboració ací i a Catalunya. Que Catalunya ens conegui. Que el poble català sàpiga de la nostra literatura, de la nostra música, de l'erudició i de la història.

Comença ja la mútua coneixença i el treballar tots aplegats. Comença ja la reconquista espiritual de València. Vingueu les ajudes catalanes a valencianitzar València, puix que la sembla mai no serà perduda.

La Publicitat 24-IV-1932, 1